

L'ANTIGA ESGLÉSIA PARROQUIAL DE BENISSANET. NOTES HISTÒRIQUES I ARTÍSTIQUES

ARTUR COT MIRÓ

Secció d'Història Local del CERE. Mestre i cronista de Móra d'Ebre

INTRODUCCIÓ

El buidat dels llibres parroquials de Benissanet, que vaig realitzar fa uns anys, em va permetre la recollida d'uns quants documents relatius a la construcció d'aquella seu parroquial, dels retaules que l'ornamentaven i altres notícies relacionades amb aquesta església.

Aquell edifici, que centrava el poble vell i que resumia la història religiosa i artística de la vila, sofrí, com gran part de la població, els efectes destructius de l'última guerra civil, en què fou dinamitat el mateix temple els últims dies de la lluita. D'aquell cúmul de malvestats se salvà bona part de l'arxiu i algunes peces d'orfebreria.

Posteriorment el temple parroquial es bastí en un indret distint però prop de la plaça de la vila; curiosament en la fonamentació de l'obra nova s'emprarien les velles pedres ogivals que estructuraren l'església antiga. No crec que els constructors ho fessin amb cap interès sentimental o historicista, però en redactar aquestes notes he sentit, en presència d'aquelles restes antigues i mutilades, la veu del profeta:

Poso a Sió una pedra,
una pedra de toc,
una pedra angular, preciosa
ben assentada
perquè serveixi de fonament:
el qui cregui no s'esfondrarà.
Poso el dret com a plomada,
la justícia per cordill.

(Isaïes 28, 16-17)

L'OBRA DE L'ESGLÉSIA

Les interessants aportacions efectuades per l'historiador local J. R. Vinaixa ens informen de la població de Benissanet amb anterioritat al segle XVI. Els fogatges i alguns documents ens parlen d'una població totalment musulmana fins als primers decrets del rei Ferran, en els quals obligava a la conversió al cristianisme els habitants dels pobles riberencs. Per tant, cal considerar que, amb anterioritat, a Benissanet, amb una població totalment islàmica, no hi devia existir altre lloc de culte que la mesquita on es congregava la moreria els dies assenyalats pel culte musulmà, un edifici documentat com "*Zein Albarayre alfaquim de Benysane*"¹.

Aquest edifici es destinaria al culte cristià a partir del segle XVI, com succeí en molts altres llocs. Com que els cristians nous (em resisteixo al formulisme *nous conversos*) acceptaren de mal grat la imposició religiosa segons les declaracions signades en 1610, fins al segle XVII no es bastí un nou edifici per al culte cristià, que seria el que va existir fins els anys trenta d'aquest segle.

De l'església de Benissanet se n'havia escrit poc, sempre amb ambigüitats (Madoz, Carreras Candi...). Avui solament algunes fotografies coetànies ens permeten definir les característiques d'aquell temple, sobre el qual podem afirmar: era un edifici d'una sola nau de tres tramades amb voltes de creueria, absis poligonal de cinc costats, sis capelles laterals, cor alt situat als peus de la nau, les capelles s'obrien amb arc rodó a la nau, estaven situades entre els contraforts; una d'elles, ja al nostre segle, es modificà en dedicar-la al culte del Santíssim o sagrari. L'estil imperant en la construcció seria el gòtic renaixentista. El presbiteri i la nau eren resseguits d'una cornisa senzilla separant la volta dels murs laterals. L'ingrés al temple s'efectuava per una porta lateral molt discreta rematada per una fornícula on hi havia la imatge del patró, Sant Joan Baptista (portada i imatge d'autor desconegut).

De l'obra de l'església, consta en el següent document datat l'any 1623 que la dirigeix el mestre de cases Joan Franquet, de la vila de Garcia:

A dos d'agost de 1623. En Joan Franquet mestre de cases de la Vila de Garcia pnt. se obliga i ab jurament promet tenir aquell capítol que ab capitulació de la Iglesia està feta que dia a de estar un any i un dia, tenirla assegurada que dins dit temps la obra feya sentiment la de assegurar dit mestre i ara de pnt. se obliga de la mateixa manera que als dits capítols està, promentent ab bona fe obligant i renunciant ab salari fiat actu. Obliganci. Ts. Joan Soriano i Pere Major².

ALTAR MAJOR

Una fotografia signada per Suñé (anys 1920) ens permet una visió parcial del retaule que centrava l'absis. La fotografia fou realitzada amb motiu d'algun acte d'especial interès religiós i segons el gust de l'època es cobrí gran part del retaule amb un dosser de teles i flors que impedia, en bona part, la visió del retaule. Malgrat aquests obstacles es pot afirmar que era una obra d'estil plateresc amb figures exemptes, relleus variats i muntants arquitectònics prou interessants.

J. R. Triadó ha escrit:

El procés de producció d'un retaule era llarg, alhora que oneros per als parroquians i confreres, que normalment havien de sufragar l'obra. En primer lloc es presentava una traça i un cop acceptada es signava contracte amb l'escultor i el fuster. Acabada la feina, l'escultura i els elements d'arquitectura, quan eren de fusta, fet quasi exclusiu, es policromaven i dauraven. El encarnadors i estofadors feien la primera de les feines i el pintor daurador la segona. La tècnica era complexa, però els artesans de l'època tenien una habilitat molt gran a donar vistositat a les vestidures i versemblança a les carns³.

Desconeixem l'autor d'aquell retaule però el següent document ens informa acuradament del seu acabament i decoració:

Capitulacions fetes entre los Jurats y Concell de la Vila de Benissanet y entre Francesch Esteve dorador y pintor vehí y habitant en la ciutat de Tortosa y es del tenor següent:

Primo té obligació lo dit daurador de daurar lo Retaule major de dita vila tot daurat conforme lo art y la obra requereix.

Item tota la talla, florons y tercios de talla daurats y després colorits conforme art.

Item totes les figures y imatges daurades y després colorides ab sos brocats y teles conforme requereixin.

Item totes les encarnacions y encarnades ab poliments us y costum de bon oficial y que dit Retaule després de daurat y rematat siga vist y rebut per dos oficials ço és un per part de la vila y laltre de dit Francesch Esteve daurador.

Item que la obra de dit Retaule se aja de donar acabada y rematada de daurar y pintar dins quatre anys contadors del primer de gener de 1676 y que tinga obligació dit oficial de daurar y pintar lo sagrari primer que altra cosa de dit altar.

Item los Jurats que vui són y per temps seran de la vila de Benissanet Josep Saloni y Jaume Vidal en dit nom de Jurats y ab

consentiment del Consell de dita vila consignen en paga de la obra faedora de dit Retaule al dit Francesch Esteve daurador y per tot aquella heretat dita lo Camp de la Iglesia que afronta amb heretat de la vila y ab heretat de Paula Vidal viuda y ab fonts de Ebro y del altre cap ab Joseph Gil, per lo temps de divuit anys ab sos esplets contador del dia de St. Joan de Juny de 1678 en avant y per quant el present la dita heretat està arrendada per un any a Matias Gómez cirugià de dita vila si dit arrendador no vol deixar dita heretat los dits Jurats en nom de la vila dita se obliguen a pagar y donar a dit daurador per lo primer any sinquanta lliures de moneda de plata...

Los dits Jurats se prometen donar casa franca a dit daurador per quatre anys començant el primer de Jener de 1676⁴.

ALTARS LATERALS

El testament de Josep Baiges, ferrer, natural de Móra i veí de Benissanet, signat el 23 de maig de 1674, ens dóna una visió dels retaules instal·lats a les capelles laterals:

Item vull y es ma voluntat que en los altars de la Iglesia de Benissanet me sien dites y celebrades les misses resades següents so és en lo altar major... en lo altar de Nostra Señora del Roser... en lo de St. Antoni... en lo de Sta. Llúcia... en lo del Dulcísim nom de Jesús... y en lo de St. Jaume...

Aquests altars estaven distribuïts per cinc capelles laterals ja que al baptisteri normalment no hi havia cap altar.⁵

ALTAR DE LES ÀNIMES

En aquest altar, freqüent a moltes esglésies, sovint s'hi afegia la imatge de la Mare de Déu del Carme. En la parroquial de Benissanet s'encarregà la realització d'aquest retaule al ja esmentat Josep Baiges:

Item vull y es ma voluntat que de mos bens sien preses coranta lliures de moneda de plata per a fer en la Iglesia de Benissanet un altar de llens de les ànimes lo qual se farà per davall lo cor de dita Iglesia que ja tinc llicències per ferlo del Sr. Castellà Don Joan Bellví castellà de Castellania d'Amposta⁶.

Els retaules i les capelles segons les innovacions litúrgiques o les devocions experimentaven canvis, però en el cas de Benissanet no ens consta.

EL CAMPANAR I EL RELLOTGE

Les fotografies panoràmiques de Benissanet mostren sobre l'horitzó de teulades i terrats una esvelta construcció: el campanar, edificació que malgrat la seva senzillesa destacava per les seves dimensions. Relacionats amb l'obra del campanar tenim dos documents:

Joan Gras maior y Francesch Gras Pare y Fill rajolers y pagesos de la pn. Vila de Benissanet... firmen època de rebuda de la cantitat infra. als honorables Pere Margalef y Ramon Garcia Jurats de dita Vila en lo pnt. any 1686... de la suma y cantitat de cinc sentes quinze lliures, quinze sous y tres diners de plata, los quals a pagat dita vila per diferents Jurats y altres persones als dts Gras pare y fill per part y paga de tota aquella obra o treball que ha fet y prometen fer y acabar la torre o campanar de la Iglesia de la pnt. Vila, la qual cantitat te dit Gras rebuda a bon comte per maior cantitat y per ser així firma dita època de rebuda en ma y poder de lo Dr. Gabriel Damasceno Micola Pr. regint la cura de ànimes de la parroquial iglesia... Ts. Lo honorable Joan Gil de Federich y Pere de la Marca tots de Benissanet. (13-X-1686)⁷.

Moltes vegades les obres religioses tardaven a estar enllestides. Els campanars eren les construccions que més retardaven el seu acabament. L'antic campanar de Benissanet fou una d'aquestes obres de procés lent:

Die viegessima mensis Jannuari anno nativitate domini millessimi sexcentessimi nonagesimi tertis, in vila Benissanet... Francesch Gras llaurador de dita vila de son grat i serta ciencia promet y se obliga ab los mateixos pactes que Joan Gras son pare està obligat acabar la obra de la torre de la Yglesia de pnt. Vila dins dos anys so és lo any 1693 y en lo any 1694 inclusive y per... lo dit se sobliga tots sos bens... y jura en poder de dit Prior així mateix Joan Gil de Federich y Josep Canals Jurats lo present anys. Ts. Jaume Vidal y Miquel Peris obrer de cases tots de dita Vila⁸.

Normalment des de temps antics el campanar, a més de les campanes que convocaven els fidels al culte i prestaven altres serveis comunals, també mostrava el rellotge que regulava la vida de la vila. Del rellotge de Benissanet es conserva el document següent:

Joseph Vallés menor serraler, habitant en la ciutat de Tortosa, se obliga y promet als Señors Jurats y Vila de Benissanet que lo rellotge que lo dit Vallés ha fet per a la vila de Benissanet que sempre quant lo rellotge se rompa alguna pessa y se

desbarate tinga obligació lo dit Vallés de fer qualsevol pessa y adobarlo sense ningun interés, sols dita vila tinga obligació de enviarlo a demanar al dit Vallés y enviarli... tan per a pujar com per a tornarsen y lo dit Vallés se obliga per lo espai de nou mesos, poc més o menos que és lo definitiu any que lo dit se obligat assegurarlo ab obligació de sos béns ab jurament. Ts. Francesc Ferrús i Pere Joan Miró, pagesos de Benissanet. (26-VIII-1702)⁹

Aquesta aportació documental de l'església de Benissanet ens dóna una idea del que havia estat aquell temple que caracteritzava la vila i que centrava la feracitat proverbial de l'horta plana i àmplia tan lloada en tot temps per la seva riquesa i fecunditat.

NOTES

1. Arxiu Històric Provincial de Tarragona. Not. J. Serra de Tortosa. Anys 1486-88.
2. A. Cot: "Un arquitecte de Garcia al segle XVII: Joan Franquet", *La Foig*, 59.
3. *Història de l'Art Català*, volum V, Edicions 62.
4. Arxiu Parroquial de Benissanet. Contractes, 1676.
5. Arxiu Parroquial de Benissanet. Testament, Josep Baiges, 1674.
6. *Id.*
7. Arxiu Parroquial de Benissanet. Notari Prior Micola. Instruments, 1686.
8. Arxiu Parroquial de Benissanet. Notari Prior Micola. Instruments, 1693.
9. Arxiu Parroquial de Benissanet. Contractes 1702.